

УДК 811.161.2'373/613"20"

Г. Ю. Касім,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел. : +38(048) 776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com

НОВІ ПОЛЬСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПРИМХИ МОВЦІВ ЧИ ПОТРЕБИ МОВИ?

В статті розглядаються сучасні польські запозичення в українській мові, які не є назвами етноспецифічних реалій. Описано семантику та функціонування новітніх полонізмів *атракція, імпреза, цікавостка / цікавинка, засяг, відлам, засадничий, підважити*, які багаторазово вживаються в текстах сучасних українськомовних ЗМІ, на відміну від спорадичних перекладацьких помилок типу *фатальний „жахливий”*. Здійснено спробу встановити причини запозичень (номінативні потреби, потреби в синонімах і – як наслідок – розширення синонімічних рядів, дія принципу економії) та виявлено їх види – власне запозичення, семантичні й структурні кальки.

Ключові слова: запозичення, полонізми, кальки структурні й семантичні.

Процес запозичень лексичних одиниць вочевидь є перманентним у всіх мовах світу. На сьогодні, як відомо, головним джерелом запозичень для української мови є англійська. Проте її лідерські позиції не виключають наявності інших джерел, звідки в українську мову двадцять першого століття надходять запозичені слова. Одним із таких джерел є польська мова, яка для української традиційно була ідіомом безпосередніх мовних контактів.

Аналіз проникнення полонізмів в українську мову був предметом ґрунтовних наукових досліджень (передусім [2], див. також [1] та ін.), проте новітні запозичення з польської мови на сьогодні поки залишаються поза увагою дослідників. Звідси випливає актуальність обраної теми. *Об'єктом* дослідження є запозичення з польської мови, які мають досить абстрактне значення, а *предметом* – аналіз їх семантики та функціонування в українській мові.

Спробуємо розглянути й проаналізувати семантику та функціонування кількох полонізмів, які прийшли в українську мову чи активізували своє вживання у ній протягом останнього десятиліття,

не будучи назвами етноспецифічних явищ (останні авторкою частково розглянуто в: [3; 4]). До відносно нових запозичень з польської належить *атракція*. Омонімічні лексеми (< лат. *attractio* „притягування”) традиційно вживалися в українській мові у ролі термінів. Пор. у геодезії *атракція* „відхилення виска внаслідок діяння сили тяжіння гір, важких речовин земної кори та інших значних мас” [22, с. 77]; у психології *атракція* „виникнення при сприйманні індивіда індивідом взаємної привабливості, розуміння і прийняття один одного у взаємодії, коли не тільки узгоджуються дії, а й встановлюються позитивні взаємини”. Проте у польській мові значення лексеми *atrakcja* зовсім інше: „развлечение <...>; что-л. интересное (своеобразное, необычное)” [8, т. 1, с. 44]; „развлечение”, „(w surku, parku) аттракцион” [5]. В сучасній польській мові сформувалося і дещо вужче значення слова: „Atrakcja turystyczna oznacza obiekt lub wydarzenie będące przedmiotem zainteresowania ze strony turystów”. На сьогодні польське запозичення в такому значенні активно вживається передусім у сфері туристичної реклами: *Військова атракція для туристів. Міністерство оборони заробляє гроші на військовому туризмі* (7.01.2001) [16]; <...> *виникла несамовіта ідея – врятувати літак, затопивши його і перетворивши на атракцію для шанувальників дайвінгу та практичний тренувальний об’єкт для водолазів* (17.09.2009) [19]; *Візит-центр своєрідним способом розповідає туристам з інших міст та країн про неповторні особливості природи, культури та атракцій місцевості та спонукає їх більше досліджувати територію, яку вони відвідують* (30.04.2010) [17]; *8-9 січня в дворіку Ратуші відбудеться IV Міське свято пампуха. Головною атракцією свята буде величезний різдвяний пампух із 12 тисяч маленьких пампушків* (28.12.2010) [18]; *„Арена Львів”: масштабна атракція для туристів* (14.10.2011) [15]; *Ратуша в Бучачі. Це – головна туристська атракція міста* (24.11.2011) [meest-online.com/?p=1459]; *Угорські сірі корови – нова атракція Закарпаття* (11.03.2012) [12]. Тож на сьогодні у зазначеному запозиченні спостерігаємо типовий при переході з мови-донора до мови-реципієнта процес звуження семантики слова: від „розвага” та „розвага / щось привабливе для туристів” у мові-джерелі до „розвага / щось привабливе для туристів” в українській мові.

Ще один „свіжий” полонізм – *імпреза*: п. *impreza* (з італ. *impresa*) „widowisko, koncert, zabawa, loteria fantowa, zawody sportowe i tp. organizowane w celach rozrywkowych, propagandowych lub

dochodowych”: *Impreza teatralna, estradowa, kulturalna, handlowa*. Спроба витлумачити значення слова російською мовою – „мероприятие (концерт, конференция и т. п.)” [8, т. 1, с. 272], „(nieformalna) тусовка разг.”, „impieza rożegnalna „отвальная разг.” [5] – є досить неповною через відсутність у російській мові адекватного монолексемного відповідника польському слову. Адже російське *мероприятие* може позначати не лише мистецький (літературний / музичний) захід, а й офіційний, та й саме слово є характерним для офіційно-ділового стилю. Аналогічна ситуація і з українським *захід* „сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь” [23, с. 380], чие значення позбавлене будь-якої „святковості”, притаманної польському слову. Тож полонізм *імпреза* „мистецький (літературний / музичний тощо) захід” вдало заповнив лакуну в лексичній системі мови: *Ось там і вигулькнули нікому не відомі „Воплі Відоплясова”, які з легкістю, майже граючись, заволоділи головним призом імпрези – „Симпатії публіки”* (25.11.2011); *Першою ластівкою української музики на імпрезі у Лондоні стала команда „Оркестр Янки Козир” – феєричні відгуки в їхній пресі і... все* [10, 9.12.2011]; *У цьому пунктирному іміджетворенні, мабуть, і міститься весь сухий залишок осінніх українських імпрез* [25, 20.12.2012]. Про освоєння слова українською мовою свідчить долучення до нього продуктивної ініціали кіно-: <...> *до Одеської кіноімпрези, яка щосили претендує на фестивальну першість* [25, 20.10.2011].

Яскравим прикладом запозичення, що виникло внаслідок дії принципу економії, є *цікавостка* „цікавий факт, цікава деталь”. Джерелом запозичення є польська мова, де *ciekawostka* „любопытная подробность”, „(osobliwość) курьёз” [5]. В білоруській мові також є слово *цікавостка* з аналогічною семантикою. У сучасних електронних текстах (особливо на сайтах західного регіону) слово зустрічається досить регулярно: *Як цікавостка, родина пана Заурія має свій родинний герб, а офіційний родовід провадиться з XIV ст.!* (2005) [14]; *Цікавостка: <...>. Що цікаво, лідер нападу Експресу – Роман Кравців у грі з Енеєм не забив жодної шайби* [11]; *Є ще цікавостка така, що в старих аристократичних родах як правило прізвище батька переходило по чоловічій лінії, а прізвище матері по жіночій* [13]. Але трапляється це слово й у нерегіональних електронних ЗМІ: *Також ще одна цікавостка. Десь тиждень тому був вперше*

в Україні зафіксований факт викрадення „Бентлі” [26, 01.02.2010]; Але там є **цікавостка** – з однієї та іншої сторони виглядає однаково: усі частини обличчя зсередини також виглядають нормально [26, 30.12.2009]. В українській мові існує потреба в однослівній номінації позначуваного явища, що підтверджує й синонім слова *цікавостка* – *цікавинка*, утворений найвірогідніше шляхом калькування польського *ciekawostka*: Цей сюжет міг спокійно стати „**цікавинкою**” наприкінці випуску <...> [24, 2.07.2011]; заголовок: **Цікавинки** 41-ї „Молодості”: що варто подивитися [26, 24.10.2011]; Варто віддати належне працівникам музею – вони охоче діляться архівними **цікавинками**, про які мовчать офіційні путівники [25, 26.10.2011]; <...> і елітні „Волги”, і „батнічки”, що в „ГУМі викинули”, навіть профспілково-службові стосунки радянського зразку видаються вже історичною **цікавинкою** [24, 21.01.2012]; Везувій – одна з головних туристичних **цікавинок** Кампанії [25, 4.05.2013].

Багатозначне п. *zasięg* „дальность”, „(działania) радиус”, „(grani-са, obszar) пределы мн.”, „(wiadomości i tr.; objętość) объём”, „(skala) діапазон”, „(zakres ogarnięcia czegoś) охват” [5] запозичене українською мовою та описане як „засяг. -у, ч., зах. Радіус, віддаль” [21]. Але у словнику семантика слова описується досить вузько. В конкретних українськомовних контекстах значення слова виглядають більш різноманітними: Відомо, що визначні дослідники фольклору того часу <...> по-різному називали це <...> явище <...>, маючи на увазі широкий теоретичний **засяг** теми фольклоризації [20], де **засяг** „діапазон, охоплення”; <...> якщо взяти до уваги час тривання, географічний **засяг** та напругу дії <...> [9, с. 88] та Коли кожна із цих церков почала чіткіше окреслювати свій **засяг**, стало більше кидатись у вічі, що євреї конфесійно інші, що й породило антиюдейські настрої [28, с. 58–59], де **засяг** – „межі, поширення”. Вживання слова обмежене західними регіонами України.

Випадок, коли тільки одне значення полісемічного слова є полонізмом, – слово *відлам*. Використання його у таких контекстах, як *відлам коронки*, *відлам (каменю)*, *відлам льодовика*, дозволяє вважати його безпосереднім безафіксьним утворенням від *відламати* на базі української мови. Проте воно вживається і в значенні „фракція (партія)”, наприклад: <...> *гострий конфлікт між трьома відламами в українському націоналістичному русі: бандерівцями, мельниківцями*

та двійкарями [9, с. 67]; Хоча, звичайно, сьогодні фінансування, постачання зброєю та підготовка бойовиків тих **відламів** IRA, які продовжують терористичну діяльність, украй ускладнилися [25, 16.05.2012]. Значення „фракція” фіксувалося в польській мові як переносне: *odłam* „обломок, глыба”, „перен. група, фракция; часть” [8, т. 2, с. 596]. Сучасний електронний польсько-російський словник фіксує це слово тільки в переносному значенні: „*odłam* (np. *partii, organizacji*) фракция” [5]. Отже, українське *відлам* „фракція (партії)” є безумовним запозиченням польського *odłam* з заміною префікса *od-* на його більш поширений український варіант *від-*. Причиною появи полонізму є відсутність синонімів у запозичення *фракція* і не просто слов'янський характер слова, а його відповідність фонетичним та морфологічним нормам української мови.

Слово *засадничий* „принциповий” фіксується як західноукраїнське слово [6]. Відсутність цього слова у СУМ, Орфографічному словнику 1994 р. свідчить про входження його у лексикон відносно недавно. Вживається у значенні „принциповий”: *Демократизація українського суспільства – засаднича складова входження України до простору Європи* (заголовок) [27]. Джерелом зазначеного запозичення стало п. *zasadniczy* „принципиальный; основной” [8, т. 2, с. 661], „основной / стержневой”, „(gruncypialny, wynikajacy z zasad) принципиальный”, „(istotny) существенный / коренной” [5]. Похідний від прикметника прислівник *zasadniczo* „(w istotny sposób) существенным образом”, „(o ile chodzi o zasadę) в принципе”, „(właściwie; na ogół) в основном”, „(zgruntu, gruncypialnie, w odniesieniu do zasad) принципиально” [5] так само був запозичений українською мовою: *Засадничо відмінний характер Другої світової війни можна підсумувати однією короткою формулою: це була війна на тотальне винищення* [9, с. 76]. Входження слова до української мови підтримано наявністю в ній загальноновживаного *засада* „вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки” [23, с. 300].

Активно поширюється лексема *підважити* „підривати, порушувати, дискредитувати”, причому не тільки в західноукраїнському дискурсі ([9, с. 17, 41, 48, 62, 116, 253]; [7, с. 73]), а й у загальноукраїнському: <...> *влада, що претендує на демократичність, але тримає громадян на голодному інформаційному пайку щодо надважливих, фундаментальних питань – така влада підважує сама себе, пиляє гілку,*

на якій сидить [24, 16.09.2014]; Яким чином серби трактують теперішню українсько-російську війну? – Здавалося б, нейтрально, але водночас покликаються на міжнародне право, яким нібито керується Москва, **підважуючи** суверенітет України [25, 2.10.2014]; „ДНР”, „ЛНР”, анексований Крим – сірі зони з невизначеним статусом, які підважують своїм існуванням чіткі кордони в сучасному світі [25, 03.2015]. Джерелом зазначеної семантичної кальки є одне із значень п. **podważyć** *przen.* „osłabić (osłabiać) czyjaś powagę, czyjś autorytet itp., podać (podawać) w wątpliwość to, co uchodzi za pewnik; zakwestionować (kwestionować)”. Пор. комплекс значень цієї лексики: *podważyć* „поддеть (наприклад, ломом) / поднять”, „(autorytet) подорвать / поколебать”, „(np. dowody, argumenty) оспорить, „(naruszyć zasady, przepisy i tr.) нарушить” [5].

Втім, поява полонізму іноді може бути результатом не запозичення, а типової перекладацької помилки (наприклад, використання т. зв. фальшивих друзів перекладача), як-от у випадку: *Для Криму після російської анексії складається „фатальна” ситуація. Про це заявив міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський, пише ZN.UA. Крім того, він запевнив, що Польща і ЄС не визнали і не і не визнають анексії Криму. „Також хочу висловити стурбованість фактами фатальної економічної та політичної ситуації, до якої потрапив Крим після анексії, і розумію, що багато жителів Криму, які виступали проти України, зараз починають про це шкодувати”*, – зазначив Сікорський [МЗС Польщі: У Криму – фатальна ситуація. Українська правда, 08.06.2014]. Пор. п. *fatalny* „дуже поганий, жахливий”.

Належність проаналізованих новітніх полонізмів до абстрактної лексики дозволяє говорити про активний процес інтелектуалізації сучасної української мови, в т. ч. і за рахунок запозичень. Поступовий вихід цих полонізмів за межі західноукраїнських регіонів свідчить про реальну потребу мови у зазначених словах. Це може бути потреба в номінації явища (*атракція, імпреза*), в синонімах для вже наявних у мові слів (*підважувати, відлам, засадничий*) чи дія принципу економії (*цікавостка*). Вхідження в мову може підтримуватися вже наявним у ній спорідненим словом (*засадничий*, пор. *засада*). Крім власне запозичень, серед полонізмів представлені кальки – як структурні (*цікавинка*), так і семантичні (*підважувати, відлам*).

Список використаних джерел та літератури

1. Гонтарук Л. Характер запозичень із польської мови в українську 16–першої половини 17 ст. / Л. Гонтарук // Проблеми слов'язнавства. – 2004. – Вип. 54. – С. 78–103.
2. Історія української мови: Лексика і фразеологія / [упоряд. : В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова, Л. І. Коломієць, Л. Т. Масенко, В. В. Німчук, Л. С. Паламарчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1983. – 743 с.
3. Касім Г. Ю. Локально марковані полонізми в українській мові початку ХХІ ст. / Г. Ю. Касім // Слов'янський збірник : Зб. наук. праць; Вип. ХVІІ. – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 210–219.
4. Касім Г. Ю. *Креси, кресовий, кресов'як* в українській мові та сучасному україномовному дискурсі / Г. Ю. Касім // Слов'янський збірник : Зб. наук. праць; Вип. ХVІ. – Чернівці : Букрек, 2012. – С. 139–148.
5. Большие словари РWN-RU.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – „Перун”. 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
7. В'ятрович Володимир. Історія з грифом „секретно”. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. – 328 с.
8. Гессен Д., Степула Р. Большой польско-русский словарь. – М. – Варшава : Русский язык – Ведза повшехна, 1980. – Т. 1, 2.
9. Грицак Ярослав. Страсті за інтернаціоналізмом: стара історія на новий лад. Есеї. – К. : Критика, 2011. – 350 с.
10. Дзеркало тижня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/archives?year=2011>
11. Експрес, 07.11.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hsexpress.lviv.ua/cat/forumnews/?page=24>
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourinform.org.ua/news_zakarpattia
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/forum/viewtopic.php?f=4&t=1127&start=25>
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tkg.org.ua/node/276>
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://areny.lviv.ua/uk/the-news/1182.html>
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: postup.brama.com/010106/4_4_3.html
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: taif.org.ua/.../6-vizyt-tsentr
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lvivpost.net/content/view/9155/393
19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.umoloda.kiev.ua/number/1492/204/52499/
20. Кузьменко Оксана. Теоретичні питання фольклоризації у наукових розробках Григорія Нудьги // Вісник Львівського університету. Серія філол. – 2010. – Вип. 43. – С. 41–47.

21. E-slovník. Тлумачний словник української мови. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eslovník.com/>
22. Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. – К. : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. – 776 с.
23. Словник української мови : в 11 томах. – Т. 3. – К. : Наук. думка, 1972.
24. Телекритика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/>
25. Тиждень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Magazine/>
26. Українська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.pravda.com.ua/>
27. Філоненко Роман // Віче №2, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2377/>
28. Хруслінська І. Діалоги порозуміння. Українсько-єврейські взаємини / І. Хруслінська, П. Тима. – К. : Дух і літера, 2012. – 238 с.

Г. Ю. Касим

НОВЫЕ ПОЛЬСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ: КАПРИЗЫ НОСИТЕЛЕЙ ЯЗЫКА ИЛИ ЯЗЫКОВЫЕ ПОТРЕБНОСТИ?

В статье рассматриваются современные заимствования из польского языка в украинский, не являющиеся названиями этноспецифических реалий. Описаны семантика и функционирование новейших полонизмов *атракція, імпреза, цікавостка / цікавинка, засяг, відлам, засадничий, підважити*, многократно употребленных в текстах современных украинскоязычных СМИ, в отличие от спорадических переводческих ошибок типа *фатальний* в значении „ужасный”. Предпринята попытка установить причины заимствований (номинативные потребности, потребность в синонимах и расширение вследствие этого синонимических рядов, действие принципа экономии) и выявить их виды – собственно заимствования, кальки структурные и семантические.

Ключевые слова: заимствования, полонизмы, кальки структурные и семантические.

G. Yu. Kasim,
Candidate of Philology,
Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel. : +38(048) 776-04-42,
movoznavstvo98@gmail.com

LATEST LOANWORDS OF THE POLISH ORIGIN IN MODERN UKRAINIAN: WHIMS OR LANGUAGE NEEDS?

Summary

The article considers present-day Polish loanwords functioning in modern Ukrainian language. Adoption of lexical items is permanent in all languages. Today English is the main source of loanwords for the Ukrainian language. However, its leadership does not exclude other sources of loanwords. One of the resources is the Polish language, that has always had direct contacts with the Ukrainian language. Penetration of Polish words into the Ukrainian has always been the subject of thorough research, but penetration of new loanwords from Polish into Ukrainian language is scarcely studied. This determines the relevance of the work. The object of the research are loanwords of the Polish origin, which have quite an abstract meaning and the subject is the analysis of its semantics (in relation to the Polish language) and functioning in modern Ukrainian. Gradual withdrawal of these loanwords outside Western Ukrainian regions shows the real need of the language for these words. This may be a need for naming of the phenomenon (*атракція, імпреза*), or a need for synonyms for already existing words in the language (*підважувати, відлам, засадничий*), or an effect of the least-effort principle (*цікавостка*). Penetration into the language can be supported by the existing related words (*засадничий*). In addition to the loanwords there are structural (*цікавинка*) and semantic calques (*підважувати, відлам*).

Key words: loanwords, words of the Polish origin, calques.

Надійшла до редакції 15.03.2015 р.

УДК 81'253+811.111+008

Т. М. Корольова,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики,

декан факультету іноземних мов

Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського,

вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна,

тел.: (048) 731-62-91,

kormog@mail.ru

О. В. Пеліна,

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики